

Скарбничка цїсареві.

Легенда

Зельми Лягерлосф.

Епископ велїв покликати патра Верно́ до себе. Справа була дуже неприємна. Патер Верно́ був висланий на проповідь у фабричнім окрузі в околиці Шарльруа, але натрапив власне на великий страйк, при яким робітники поводити ся досить шумно та безцеремонно. Він написав до єпископа, що зараз при його приході до „вуглевого округа“ одержав лист від одного робітницького проводиря, того змісту, що вільно йому говорити; але коли позволить собі в своїй проповіді згадати про Бога — чи то навпростець, чи обхідною дорогою — то в церкві вибухне галабурда. „І коли я показав ся на проповідниці і побачив зібраних — писав далі патер — то в мене не було сумніву, що вони виконають свою погрозу“.

Патер Верно́ був невеличкий, вихудлий чернець. Єпископ глянув на нього з гори, як на якусь низшу істоту. Такий необриганий, троха брудний чернець, із зовсім невиразним обличчям, очевидно мусїв бути боягуз. Адже-ж він і тепер бояв ся його, єпископа.

— Донесено мені, — мовив єпископ, — що ви таки сповнили бажанє робітників. Але-ж не треба вам пригадувати...

— Високопреосвященний, — перервав дуже покірно патер Верно́. — Думаю, що церков повинна по змові уникати галабурд.

— Але церков, що не має відваги назвати імени божого...

— Чи Високопреосвященний чули мою проповідь?

Єпископ ходив здовж по кімнаті, щоб заспокоїти ся.

— Ви певно тямите її? — мовив він.

ЛІТЕРАТ.-НАУК. ВІСНИК ХХІІІ.

5

— Певно, Високопреосвященний.

— Ну, то повторіть, що ви там говорили, патре Верно, слово в слово, так як було проголошено.

Епископ сів у фотель. Патер Верно станув перед ним.

— Горожани і горожанки! — розпочав він, відразу впадаючи в свій проповідницький тон.

Епископ стрепенувся.

— Вони люблять, коли так до них обертати ся, Високопреосвященний.

— Нічого, нічого, патре Верно! — мовив епископ. — Говоріть далі!

Легка дрож пробігла по тілі епископа. Ті два слова дивним способом виявили перед ним цілу ситуацію. Він бачив перед собою вібраних дітей „чорної землі“, до яких промовляв патер Верно, бачив не мало червоних лиць, не мало лахмітя, не мало дикої веселости. Бачив народ, для якого не зроблено нічогоїсьнько.

— Горожани і горожанки! — почав на ново патер Верно. — Маємо в отьому краю цїсареву, що зветь ся Марія Тереса. Се дуже добра володарка. Наймудрійша і наймилосернійша з усіх, яких мала Бельгія.

Іньші володарі, горожани, — иньші володарі мають наступників по смерті і тратять свою власть над народом. Але велика цїсарева Марія ні. Може вона стратила свій престол у Австрії й Угорщині, може Брабанція й Лімбург перейшли до иньших панів, але вірне графство західна Фляндрія ні. В західній Фляндрії, де я жив сї останні роки, ще й доси не знають ніякого иньшого володаря, як лише Марію Тересу. Знаємо, що в Брукселі живе король Леопольд, але нам байдуже до нього. Над морем і доси панує Марія Тереса.

А особливо в рибацьких селах. Чим дальше підете до моря, тим неподільнійше її панованє. Анї велика революція, анї цїсарство, анї Голяндці не мали на стілько сили, щоб усунути її. Тай яким чином? Вони не зробили для дітей моря нічогоїсьнько, що могло-б порівняти ся з її діяльністю. Адже вона, горожани, дала народови на побережю неоцінений дарунок!

Буде тому 150 літ, у початку свого панованя вона вибрала ся в подорож до Бельгії. Була в Брукселі і в Брігге, була в Літтіху й Люванії, а коли досить надивила ся на великі міста та на ратуші

обвішані образами, подалась на морське побережжє, щоб побачити море й намулини.

Вид був невеселий. Вона бачила море велике й могутнє, так що ніякий чоловік не міг побороти ся з ним. Вона бачила побережжє безсильне та незахищене. Були на ньому горби з намулу, але море колись перепливало через них і могло кожної хвилі знов переплисти. Було й декілька гребель, але вони були занедбані та розпадали ся. Вона бачила пристані занесені піском, бачила широкі лази забагнені так, що на них росли лиш очерети та трощі, бачила рибацькі хати порозривані бурею, притулені в низу до намулених сугорбів, немов викинені в море, — побачила й убогі, старі церковці, які море прогнало далеко між навіяний пісок і побережну вівсюгу, в недоступнім просторі.

Цілий день провела велика цїсарева над морем. Вона велїла оповідати собі про повені і про забрані водою села. Велїла показати собі місце, де цілий шмат землі запав ся в море. Велїла завести себе човном туди, де, кажуть, на морському дні стоїть іще стара церковця. І велїла вичислити собі всіх затоплених людей і всю знищену худобу, коли море останнього разу вилило було через намулини. Весь день роздумувала цїсарева в своїй тихій душі: „Як мені допомогти сьому бідному народови на побережі? Я-ж не можу заборонити морю припливати й відпливати, не можу заборонити йому підмивати беріг. Не можу також звязати вітру ані заказати йому, щоб не перевертав рибацькі човни. Так само не можу наганяти їм риби в неводи, ані перемінити побережну вівсюгу на поживну пшеницю. Жаден монарх на сьвітї не має такої сили, щоб міг вибавити сей бідний народ із його нещастя!“

Найблизший день, то була недїля, і цїсарева слухала літургії в Блянкенберге. Збігла ся вся надбережна людність від Дункерки до Слюїса, щоб бачити її. Та перед літургією цїсарева ходила поміж народом і розмовляла з ним.

Перший пострічав ся їй дозорець пристані в Ньюпортї.

— Що нового в твоїм місті? — запитала цїсарева.

-- Нема нічого нового, — відповів дозорець пристані, — хіба лиш те, що вчора в ночі вітер перевернув човен Корнила Ертзена, а сьогодня в ранці його зловили верхом на днищі.

— Щастє ще, що живий вихопив ся, — мовила цїсарева.

— Се ще не знати, — відповів дозорець, — бо коли його витягли на беріг, побачили, що він збожеволїв.

— Певно зо страху? — мовила цісарева.

— Так, — мовив дозорець, — а се походить із того, що ми в Ньюпортті не маємо нічого такого, на що-б могли покладати надію в хвилі тяжкої потреби. Корнило знав, що його жінка й дрібні діти мусять погинути з голоду, коли він утопить ся, і ся думка певно зсунула його з глузду.

— Так ось чого треба вам тут на побережі, — мовила цісарева, — чогось такого, на що-б ви могли покладати надію.

— Власне того, — мовив дозорець. — Море у нас непевне, земля непевна, риболовство й заробок непевні. Конче треба нам чогось, на що-б ми могли покладати надію.

Цісарева пішла далі і надійшла до сьвященника з Гайста.

— Що нового в Гайсті? — запитала його.

— Нема нічого нового, — відповів сей, — хіба те, що Яків із Равештайна перестав класти греблю біля багна, прокопувати пристань, пильнувати маяка і загалом покинув усяку пожиточну працю, що була у нього під руками.

— Але з якої-ж речі? — запитала цісарева.

— Він одержав спадок, — мовив сьвященник, — а тепер йому здасть ся, що се за мало против того, чого він надіяв ся.

— Але всеж таки у нього є щось певне, — мовила цісарева.

— Так, без сумніву, — відповів сьвященник. — Але тепер, коли має гроші в жмені, він не важить ся брати ся до великого діла, боячись, що їх буде за мало.

— Значить, треба би чогось безмежно великого, щоб допомогти вам там у Гайсті, — мовила цісарева.

— Так, — згодив ся парох, — діла у нас безконечно богато, а ні до чого не можна брати ся, поки не знаємо, що в нас є безконечно великі засоби, з яких можемо черпати.

Цісарева пішла далі, аж дійшла до найстаршого лоцмана з Мідделькерке і почала випитувати його про новини з його міста.

— Не знаю ні про яку новину, — сказав найстарший лоцман, — хіба те, що Ян Вандермер зайшов у сварку з Лукою Нервінденом.

— Чи справді? — мовила цісарева.

— Еге! Вони знайшли той затон із доршами*), за яким шукали ціле своє житє. З давен давна чули вони оповідання про сей

*) Великі і поплатні морські риби.

затон і блукали скрізь по морю шукаючи його, і все були найліпшими приятелями; а тепер, як його надибали, поробили ся ворогами.

— То значить, було би ліпше, як би не були знайшли його, — мовила цісарева.

— Так, — мовив найстарший лоцман, — певно, що було би ліпше.

— Значить те, що мало-б вам допомогти там у Мідделькерке, мусіло-б бути так добре заховане, щоб ніхто не міг знайти його.

— Справді так, — potwierдив найстарший лоцман, — мусіло-б бути добре заховане, бо як би хтось знайшов його, то почались би лише сварки та сперечки, і зараз би се вжито, і пожитку з того не було би на далі.

Цісарева зітхнула і чула, що не порадить на се нічого. Потім пішла на літургію і весь час клячала на колінах і молила ся, щоб таки їй дано було допомогти сьому народови. І — за вашим дозволом, горожани — при кінці служби їй стало ясно, що ліпше зробити мало, як нічого. Коли люди почали виходити зі служби, вона стала на церковних сходах, щоб промовити до них.

Ніхто в західній Фляндрії не забуде до віку, як виглядала вона в тій хвилі. Була гарна, як лиш може бути цісарева, і так теж убрана. Вона веліла подати собі корону й плащ і держала берло в руці. Її волосє було зачесане високо в гору і посипане білим пудром, а в волосю вплетена була низка великих, правдивих перел. На ній була сукня з червоного, блискучого шовку, а ціла була покрита флямандськими коронками. На ногах мала червоні черевики з високими корками і з великими заціпками на підбитю, висаджуваними дорогим камінем. Так виглядає вона й сьогодні, коли завідує справами західної Фляндрії.

І ось вона промовила до побережан і виявила їм свою волю. Вона сказала їм, що міркувала, як би їм допомогти. Сказала, що знає добре, що не може змусити море, аби було тихо, не може взяти вітрів на припони, і не її сила звернути рибячі громади до сього берега, ані перемінити надбережну вівсюгу на пшеницю. Але що може вчинити для них бідна людина, се вчинить вона.

Вони всі повпадали на коліна, поки вона говорила. Вони чули, що ще ніколи не било ся для них таке ласкаве, материн-

ське серце. Цісарева говорила з ними про їх важке життя так, що їм самим починало робити ся жалко себе.

Але тепер, — мовила цісарева, — вона постановила лишити їм свою скарбничку зі всім, що може вмістити ся в ній. Се має бути її дар для всіх тих, що живуть там на побережжях. Се одинокка поміч, яку вона може їм дати, і вона просила вибачити, що вона така маленька. І у них виступили сльози на очі, тай у неї, коли говорила се.

Тоді вона запитала їх, чи схочуть обіцяти і запрягти, що не рушать її скарбу, поки біда між ними не буде така велика, що вже більша не може бути? І далі, чи схочуть присягти, що передадуть сей скарб своїм потомкам, коли самі не будуть потребувати його? І нарешті просила кожного поодинокого чоловіка приректи, що не буде старати ся дістати той скарб сам для себе, але завжди а ж призову всеї рибацької людности?

Чи схочуть присягти? Всі захотіли. І всі благословили цісареву і плакали вдячними слізами. І вона плакала і сказала їм, що знає добре, що їм треба невичерпаного жерела, щоб покладати в ньому надію, і безконечних скарбів і невимовного щастя, але сього вона не може дати їм. Ніколи вона не була така безсила, як тут на побережю.

Горожани! Сама того не знаючи, силою тої монаршої мудрости, що була вроджена тій великій жінчині, вона здужала досягнути більше, ніж думала, і тому можна сказати, що вона й доси панує в західній Фляндрії.

І для вас се певно буде радість почути про всі ті добродійства, які сплили на західну Фляндію через дарунок цісареві. Ті люди там на побережю мають щось таке, в чому можуть покладати надію, що їм потрібне як і нам усім. Хоч і як велика буває їх нужда, їх не береть ся розпука.

Тамошні люди розповідали мені, як виглядає скарбничка цісареві. Як пушка сьвятої Уршулі в Бружі, лише ще далеко краща. Се копія катедрального костела в Відні, зроблена з чистого золота, а на бокових вікнах видно діла цісареві, вироблені з найчистішого алябастру. На чотирьох наріжних вежах полискують чотири діаманти, що цісарева виняла з корони турецького султана, а на дасі видно її ім'я висаджене рубінами. Та коли я запитував їх, чи бачив хто сю пушку, то вони казали, що люди, у яких розібеть ся корабель і які опинять ся в небезпеці смерті,

все видають ту пушку перед собою, як колишеться на хвилях, щоб вони не попадали в розпуку задля своїх жінок і дітей, коли-б їм довелось осиротити їх.

Але се й олинкові люди, що виділи сей скарб: зрештою нікому не довелось придивити ся йому, почислити його. І знаєте, горожани: цїсарева не сказала нікому, кільки там його. Та коли ви може сумніваєтесь у тім, як багато доброго він зробив і доси робить, то підїть туди, над море, і погляньте самі. Від того часу люди там узялись копати та будувати, і море тепер обгороджено греблями і вспоковно і воно не робить ніякої шкоди, а по берегах скрізь зелені луки та купелеві місця та цвітучі міста понад морем. Але при кожній морській ліхтарні, яку будовано, при кожній пристані, при кождім кораблі, який починано будувати, при кождій греблі, яку фундовано, все була думка: коли не вистарчать власні засоби, то допоможе наша ласкава цїсарева Марія Тереса. Але се було все лиш острогою, власні засоби все вистарчали.

Знаєте також, що цїсарева не сказала, де зложений її скарб. Чи се не було дуже мудро, горожани? Один знає про нього, береже його; але аж тоді, коли всі наважуться розділити його, він, той, що має тепер скарб у схованці, виступить і скаже, де його шукати. Тому всі знають, що він анї тепер, анї ніколи не буде розділений несправедливо. Він для всіх рівний. Кождий знає, що цїсарева так само думає про нього, як і про його сусїда. І між тамошнім народом не може так як де инде прийти до завити та сварок, бо у всіх той дорогий скарб — спільний“.

Епископ перервав промову патра Верно.

— Досить, — мовив. — А яке-ж було ваше закінченє?

— Я сказав їм, — мовив чернець, — що се велике нещастє, що добра цїсарева не приїхала також до Шарльруа. Я жалував їх, що й у них нема такої скарбнички. При великих ділах, які вони задумали виконати, вона певно була-б їм найпотрібніша.

— Ну? — запитав епископ.

— Пару каляреп, ваше Високопреосвященство, і пару свистків, але я вже зліз був із проповідниці. І більше нічого.

— Вони зрозуміли, — мовив епископ, — що ви говорили їм про божє провидїє.

Чернець поклонився.

— Вони зрозуміли, що ви хотіли показати їм, що та сила, якій вони ругають ся, бо не бачуть її, мусить держати ся здалека.

Бо була-б надужита в тій самій хвилі, коли-б їм показала ся в доступній для них формі. Іратуюю вам!

Монах поклонивсь і подав ся до дверей. Єпископ проводив його в ласкаво блискучим лицем.

— А та скарбничка... чи ті там усе ще вірять у неї?

— Чи вірять!... Певно, емінінціє!

— Але скарб... чи був коли дійсно який скарб...?

— За дозволом, емінінціє, я присяг!

— Ну, ну, мені... — мовив єпископ.

— Парох із Блянкенберґа має його в схованці. Він показував мені його. Се невеличка деревляна скринка окована залізом.

— Ну?

— А в ній лежить двадцять срібних таларів Марії Тереси. Єпископ усміхнувся, та зараз споважнів на ново.

— Але чиж можна таку деревляну скринку порівнювати з провидінєм?

— Усі порівняння кульгаві, емінінціє. Всі людські помисли марні.

Патер Верно поклонив ся ще раз і висунув ся з авдієнційної кімнати.*)

Переклав

Іван Франко.

*) Із книжки: Selma Lagerlöf, Legenden und Erzählungen. Mainz 1903.